

Валентина Йосипівна Крамар,

учитель зарубіжної літератури,
учитель вищої кваліфікаційної категорії,
«старший вчитель» школи I–III ступенів № 294
Десянянського району міста Києва,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-6787-1287>

УДК 371.04

DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2021-4\(83\)-48-52](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2021-4(83)-48-52)

ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ П. ЧУБИНСЬКОГО

Анотація.

У статті розкрито значення використання етнокультурної спадщини П. Чубинського у формуванні етнокультурної компетентності в учнів закладів загальної середньої освіти України. Проаналізовано внесок П. Чубинського в становлення української педагогіки в Україні. Визначено освітні функції етнокультурної спадщини П. Чубинського під час формування етнокультурної компетентності в учнів і реалізація їх на практиці в закладах загальної середньої освіти України.

Ключові слова: етнокультура; етнокультурна компетентність; етновиховання; просвітницька діяльність; духовність; українська культура; традиції; Нова українська школа.

Формування етнокультурної компетентності учнів загальної середньої освіти є актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії та практики в новій освітній школі, яка характеризується зростанням ролі етнокультурного чинника в навчанні й ідеях народної педагогіки.

Етнокультурна освіта має можливість протиставити освітній потенціал національної культури, захоплення комп'ютерними іграми, поширення в дітей наркоманії й алкоголізму, які стають певною цінністю сучасної масової культури, стаючи атрибутом життя. Останніми роками батьківська спільнота виявила зацікавленість у вихованні дітей на засадах національних традицій, національної культури та історії. Причина цього проста – зміст етнокультурної освіти має національний компонент, що базується на пріоритеті загальнолюдських цінностей, на основі традиційної культури та народної педагогіки.

Нині, в епоху інформаційних технологій, у молодого покоління наростає прояв таких негативних якостей, як байдужість, нетерпимість, егоїзм, агресивність, цинізм.

Подолання відчуження дітей і молоді від культурно-історичної спадщини їх етносу є сьогодні важливим завданням, оскільки народна культура є основою міжкультурної взаємодії та

спілкування. Саме етнокультурна освіта може допомогти учням оволодіти культурою свого народу (культура споживання, культура спілкування, культура знань, культура праці), дозволяє організувати художньо-творчу діяльність, зосередившись на національній ідентичності регіону. На сучасному етапі етнокультурну освіту розглядається нами як спосіб повернення втрачених духовних цінностей.

Виховний потенціал національної культури, на нашу думку, спрямований на формування у дітей етнічної та культурної компетентності, естетичних і моральних якостей особистості, почуття патріотизму, національної свідомості поряд із розвитком творчих здібностей.

Відтворення культури та духовності починається з поглибленого вивчення стародавніх традиційних і сучасних передових практик. Саме етнічний момент присутній у художніх ремеслах, які згадуються у творах П. Чубинського, а саме: гончарстві, вишивці, писанкарстві тощо. Це допомагає виділити такі риси самобутності народної творчості, завдяки яким нове покоління успадковує традиції, практичний досвід.

Визначаючи роль етнокультурної освіти в освітніх закладах, ми розглядаємо її ефективність як метод, що посилює освіту, впроваджуючи засоби

національної культури, які допомагають створити сучасний освітній процес для формування етнічної ідентичності, розвитку розуміння ролі свого народу у світовій культурі. Формування засад етнічної культури особистості – одне із завдань етнокультурного виховання дітей. Однак без усвідомлення себе як частини народу та культури воно неможливе. Практика етнокультурного виховання потребує обрання пріоритетних напрямів, змісту, форм, методів і засобів виховного впливу на особистість вихованців. Проблема етнокультурного виховання залишається предметом спеціального дослідження в освітніх закладах.

В умовах наступу «руського міра», який хоче позбавити українців власної історії, культури, мови, а також перешкодити здобуттю повної та остаточної незалежності від «старшого брата» – Росії, в умовах неоголошеної війни на Сході та страждань тисяч кримчан, позбавлених рідних домівок, акцентування уваги учнів на неординарності, унікальності українських традицій набуває особливого значення й звучання.

Так, майбутнє держави залежить не лише від економічних показників: значною мірою воно зумовлене станом духовних потреб суспільства, рівнем сформованості національної свідомості громадян, їх загальнокультурним рівнем розвитку, а також здатністю кожного члена суспільства ставити державні інтереси вище за свої особисті.

У Концепції Нової української школи зазначено: «Потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих. Саме таких повинна готувати середня школа України... У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості. Тут вирішується, чи людина захоче і чи зможе навчатися впродовж життя» [2, с. 5].

Особливу роль у формуванні відповідального громадянина України відіграє учитель, який засобами художнього слова, торкаючись душі школяра, формує мотивацію до самовідданого служіння Батьківщині, до підвищення її авторитету, до здійснення нових відкриттів і звершень, які б уславили її у світовій спільноті.

Водночас з упровадженням компетентнісно-орієнтованого навчання зростає увага методистів до формування етнокультурної та громадянської компетентності.

Модернізаційні зміни в системі освіти актуалізували проблему громадянського виховання, головним завданням якого є формування в молодого покоління комплексу громадянських якостей, зокрема глибокого розуміння власної належності до українського народу та держави, віри в духовні сили своєї нації, уміння осмислювати моральні й культурні цінності, історію, звичаї, обряди та застосовувати їх у повсякденному житті. Як за-

значав Дантон: «Після хліба, найважливішою є школа». І це дійсно так.

Культура сучасної освіти полягає в тому, щоб не лише виховувати, зберігаючи й оберігаючи пам'ять минулого, власної історії, а й навчитися і навчити інших брати з минулого все те, що є затребуваним сьогодні та необхідним для майбутнього.

У цьому контексті варто зупинитися на етнокультурній спадщині П. Чубинського, якого Софія Русова вважала велетнем української культури. Цю особистість ми здебільшого знаємо лише як автора Державного гімну України, але ця яскрава, драматична постать нашої історії має для України відіграти в її історії значно більшу роль. Видатний учений зі світовим іменем, громадський діяч і педагог, поет і перекладач, актор і режисер, що був гнаний за всіх режимів, тепер своєю піснею об'єднав українців на творення нової незалежної держави.

Академічна обдарованість П. Чубинського виявилася в його просвітницько-педагогічній діяльності. Наскільки актуальний досвід П. Чубинського в сучасній школі та наскільки значимою є його просвітницько-педагогічна й етнокультурна спадщина в розвитку освіти в Україні сьогодні? На це питання ми спробували відповісти нижче.

Вивчивши та проаналізувавши архівні матеріали, щодо досліджуваної проблеми, а саме: сім томів «Труди етнографічної експедиції у Західноруський край» П. Чубинського у дев'яти книгах [5–13], його статті та звернення до царської влади щодо відкриття в Україні безкоштовних недільних шкіл для простого народу, де викладання мало відбуватися рідною українською мовою опублікованих в журналі «Основа» («Два слова про сільське училище взагалі і про училище для сільських учителів», «Із Борисполя», «Замітка», «Історія Бориспільської школи») [4], протоколи Південно-Західного Відділу Імператорського Географічного Товариства, які згодом були оформлені у 2 томи «Записки Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества» (на рос.; Київ, 1874, у 2 т.), ми дійшли висновку, що для ефективного використання етнокультурної спадщини П. Чубинського з метою формування етнокультурної компетентності дітей і молоді, необхідно створити сприятливі соціально-педагогічні умови.

Соціально-педагогічні умови – це зовнішнє соціальне середовище (музеї, студії, інші етнокультурні заклади), за допомогою яких забезпечується ефективний етнокультурний розвиток дітей і молоді. Прикладом можуть слугувати малі академії мистецтв, гуртки, театральні студії тощо в різних освітніх закладах. Саме тут доречно використовувати етнографічні матеріали, зібрані П. Чубинським (опис традицій, народних інструментів, одягу, пісень, які записані навіть з ногами, тощо).

Аналізуючи твори П. Чубинського та його діяльність, ми дійшли висновку, що методика виховання науковець вбачав саме такою:

1) навчання рідною мовою, адже саме мова, релігія, звичаї, традиції та обряди формують культуру та духовне багатство нації;

2) трудове навчання, адже саме у праці людина може себе реалізувати духовно і не буде відірвана від свого коріння;

3) робота в колективі: українцям невластиве «почуття артільності», його потрібно виховувати;

4) національне виховання, яке включає в себе вивчення історії та культури України, традицій і звичаїв свого народу;

5) естетичне виховання, яке є невід'ємною частиною духовних та культурних цінностей молоді.

Вищезазначене дає змогу стверджувати, що просвітницько-педагогічна спадщина П. Чубинського має важливе значення і в наш час, адже мету виховання Павло Чубинський вбачав у вихованні потреб, насамперед духовних, що роблять людину більш піднесеною, цілеспрямованою, свідомою, національною і етнічно культурною, справжнім громадянином своєї Держави. Просвітницько-педагогічна спадщина Павла Чубинського допоможе впевнено та компетентно ставити і розв'язувати сучасні проблеми національного виховання особистості, виконуючи роль серцевини громадянського виховання у новій українській школі. Саме такий напрям підтримується сучасними науковцями і педагогами, зокрема І. Зязюн бачив школу майбутнього такою:

1) єдина (єдність змісту освіти з теорією і практикою);

2) трудова (підготовка учня до самозабезпечення в соціумі);

3) політехнічна (для нових технологій технічного забезпечення соціуму);

4) наукова;

5) естетична.

Етнокультурна та педагогічна спадщина П. Чубинського сьогодні актуальна як ніколи. Вона спрямована на життєвість, на справжність людини, виховує самоповагу. Павло Платонович Чубинський може стати нашою дороговказною зіркою в любові до свого народу, дітей, своєї професії, Батьківщини.

Як педагог П. Чубинський вважав збереження етнокультурних традицій основою етнокультурного розвитку особистості. Ми стверджуємо, що використання етнокультурної спадщини П. Чубинського є основою у формуванні громадянської компетентності учнів закладів загальної середньої освіти України.

Безцінні матеріали, що зібрані у збірці «Труди етнографічної експедиції у Західно-руський край» [4–13] (а це найбільш повне етнічне дослідження нашого краю у семи томах), були опубліковані у Петербурзі в 1872–1879 роках. Павло

Чубинський записав близько 4000 обрядових пісень, 300 казок. Зафіксував і опрацював говірки, звичаї, повір'я, прикмети в 60-ти місцевостях. Він вибрав безліч матеріалів, із книг волосних та земських судів, староств та управ, які представляли характерні типи відносин між людьми, виявляли залишки стародавніх дохристиянських вірувань українського народу, а також органічно поєднували староукраїнську, дохристиянську та християнську культури.

Узагальнена праця щодо етнокультурного виховання дітей – це «Труди етнографічно-статистичної експедиції у західно-руський край». Саме в цій праці найбільш повно зібрано інформацію про життя і побут дітей. Робота містить такі розділи: «Родини і хрестини», «Колискові пісні», «Народні засоби, якими лікують дітей», «Дитячі ігри і пісні» («Ладки, ладки», «Сорока, ворона», «Ласочка, де ти булла?», «Печу, печу хлібчик» тощо), «Ігри в м'яч» («Свиня», «Каша», «Високий дуб» тощо), «Ігри для дівчаток» («Кукли», «Мість», «Ластівка», «Манівка»), «Ігри для “обоих полов”» («Квач», «Сірий кін», «Крук» тощо).

Варто зазначити, що П. Чубинський в четвертому томі «Труди етнографічно-статистичної експедиції в західно-руський край» зібрав обряди не лише родин та хрестин, весілля та похорони, а й ігри та колискові пісні. Автор зберіг для майбутніх поколінь усі традиції українського народу від народження людини до її смерті, обряди народного календаря, які проводили наші пращури від Різдва до Святого Миколая.

Серед засобів етновиховного впливу (окрім коротко проаналізованих нами засобів народного календаря), які народ вважав найбільш дієвими, була рідна мова. Засвоюючи рідну мову з малого віку діти «... поступово стають носіями національного змісту, духу: засобами рідної мови у них найефективніше формується національна психологія, характер, світогляд, свідомість і самосвідомість та інші компоненти духовності народу». Ці матеріали доцільно використовувати для ефективного розвитку соціальної, етнокультурної та громадянської компетентності на уроках:

– **української мови** (при вивченні будь якої теми);

– **української літератури**, наприклад:

у 5 класі під час вивчення тем: Народні казки. «Яйце-райце». Світогляд народу, його морально-етичні принципи в казці; зв'язок із міфами. «Про правду і кривду» або «Мудра дівчина» (на вибір учителя). «Ох» або «Летючий корабель» (на вибір учителя). Тематика народних казок, їхні різновиди (про звірів, побутові, чарівні (геройко-фантастичні)). Побудова казки, її яскравий національний колорит. Народне уявлення про добро і зло в казці. Фантастичне і реальне, смішне і страшне, красиве і потворне в казках. Із народної

мудрості. Загадка як вид усної народної творчості. Розгляд змісту і форми загадок. Види загадок (про людей, їхнє життя, про природу та її явища, про рослини, тварин). Прислів'я та приказки. Народне уявлення про довколишній світ та оцінка його в прислів'ях і приказках. Краса і мудрість цього жанру усної народної творчості;

у 6 класі під час вивчення тем: Календарно-обрядові пісні. Роль і місце пісні в житті українців. Головні календарні обряди. Народна обрядова пісня, її різновиди. Народні колискові пісні. Провідні мотиви, лексичні особливості колискових. Календарно-обрядові пісні рідного краю. Пісні літературного походження «Ще не вмерла Україна...» П. Чубинського і М. Вербицького – національний гімн нашої держави. Легенда про дівчину-Україну, яку Господь обдарував пісню, та її зв'язок із «Молитвою»;

у 7 класі при вивченні тем: Із пісенних скарбів. Суспільно-побутові пісні. Коломийки «Дозвілля молоді», «Жартівливі коломийки» – «перли розсипаного намиста». Особливість жанру і його життєвість. Побудова, ритм коломийок. Гумор і любов до життя;

у 8 класі під час вивчення тем: Усна народна творчість Українські історичні пісні. Пісні про звитяжну боротьбу козаків із турецько-татарськими нападниками;

у 9 класі під час вивчення тем: Родинно-побутові пісні при вивченні загадок, приказок, прислів'їв, казок, народних пісень, дум тощо;

– **правознавства** (використовуючи історичні дані про злочини, які були скоєні в Україні найчастіше);

– **трудового навчання** (при вивченні теми «Кулінарія»);

– **читання у початковій школі** (при вивченні букв);

– **музичного мистецтва** (під час вивчення українських пісень, усної народної творчості, дум);

– **фізичного виховання** (рухливі ігри);

– **групі подовженого дня** тощо.

Ми вважаємо, що кожен учитель може знайти цікавий матеріал у цих величезних працях для свого уроку, а потрібне для цього лише бажання.

Ще за життя етнографічні праці Павла Чубинського були високо оцінені не тільки вітчизняними, але й міжнародними науковими колами. Так, у 1873 р. Російське географічне товариство нагородило нашого земляка золотою медаллю, у 1875 р. він отримує золоту медаль «Міжнародного етнографічного конгресу» в Парижі, а у 1879 р. – почесну премію ім. Уварова Російської академії наук.

Отже, важливим чинником успішної реалізації моделі формування змісту освіти в підготов-

ці учнів у освітніх закладах України є етнокulturний і громадянський чинник, що передбачає глибоке знання духовної спадщини народу, його мови, традицій, історії, шанобливе ставлення до його культурних надбань, почуття гордості за свій народ, відповідальність за його долю, турботу про його добробут тощо. Використання етнокulturної спадщини П. Чубинського в сучасних закладах освіти буде сприяти формуванню світогляду і національної свідомості особистості-патріота, дасть змогу виховати в учнів повагу та любов до рідної мови, історії, культури, традицій, духовних цінностей та усвідомити свою відповідальність учнівству та молоді за майбутнє України.

Використані літературні джерела

1. Зиль А. Народознавець: Павло Чубинський і його доба / А. Зиль. – Київ : Казка, 2009. – 400 с.

2. Концепція Нової Української школи: рішення Колегії МОН України від 27 жовт. 2016 р. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

3. Костомаров М. Дві руські народності / М. Костомаров // Основа. – 1861. – № 3. – Ст. 34.

4. Чубинський П. История Бориспольской школы / П. Чубинський // Основа. – 1862. – Ч. 5. – С. 23.

5. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1872. – Т. 1. – Вип. 1.

6. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1877. – Т. 1. – Вип. 2.

7. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1878. – Т. 2.

8. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1872. – Т. 3.

9. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1877. – Т. 4.

10. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1874. – Т. 5.

11. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1872. – Т. 6.

12. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1872. – Т. 7. – Вип. I

13. Чубинський П. Труды этнографично-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. Чубинський. – 1877. – Т. 7. – Вип. II.

References

1. Zyl, A. (2009). *Narodoznaveets: Pavlo Chubynskyy i yoho doba [Ethnographer: Pavlo Chubynsky and his time]*. Kyiv, 400 p. [in Ukrainian].

2. *Kontsepsiia Novoi Ukrainskoi shkoly: rishennia Kolehii MON Ukrainy vid 27 zhovt. 2016 r. [The concept of the New Ukrainian school: the decision of the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine of October 27, 2016]*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian].

3. Kostomarov, M. (1861). *Dvi ruski narodnosti [Two nationalities]*. *Osnova – Basis*. 3. P. 34. [in Ukrainian].

4. Chubinskiy, P. (1862). *Istoriya Borispolskoy shkoly [History of the Borispol school]*. *Osnova – Basis*. 5. P. 23. [in Russian].

5. Chubinskiy P. (1872). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory]*. 1. Vol. 1. [in Russian].

6. Chubinskiy, P. (1877). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory]*. 1. Vol. 2. [in Russian].

7. Chubinskiy, P. (1878). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory]*. 2. [in Russian].

8. Chubinskiy, P. (1872). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory]*. 3. [in Russian].

9. Chubinskiy, P. (1877). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory]*. 4. [in Russian].

10. Chubinskiy, P. (1874). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory]*. 5. [in Russian].

11. Chubinskiy, P. (1872). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory]*. 6. [in Russian].

12. Chubinskiy, P. (1872). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the West Russian Territory]*. Vol. I. [in Russian].

13. Chubinskiy, P. (1877). *Trudy etnografichno-statisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray [Proceedings of the ethnographic and statistical*

expedition to the West Russian Territory]. Vol. II. [in Russian].

Kramar Valentyna, Foreign Literature Teacher, Highest Degree Teacher, Senior Teacher, School of I–III Degrees No. 294, Desnyansky District of the city of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF ETHNOCULTURAL COMPETENCE IN STUDENTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS WITH THE USE OF P. CHUBYNSKY'S CREATIVE HERITAGE

Summary.

The article reveals the importance of using the ethnocultural heritage of P. Chubynsky in the formation of ethnocultural competence in students of general secondary education in Ukraine. The author represents the importance of P. Chubynsky's contribution in the formation of Ukrainian pedagogy. The educational functions of the ethnocultural heritage of P. Chubynsky in the formation of ethnocultural competence in students and their implementation in practice in secondary schools of Ukraine are determined.

The formation of ethnocultural competence of general secondary education students is an urgent problem of modern pedagogical theory and practice in the new educational school, which is characterized by the growing role of ethnocultural factors in teaching and ideas of folk pedagogy.

Ethnocultural education has the opportunity to contrast the educational potential of national culture, the fascination with computer games, the spread of drug and alcohol abuse in children, which are becoming a certain value of modern mass culture, becoming an attribute of life. Recently, the parent community has shown interest in raising children based on national traditions, national culture and history, and the reason for this – the content of ethnocultural education – has a national component based on the priority of universal values, based on traditional culture and folk pedagogy.

The use of ethnocultural heritage of P. Chubynsky in modern educational institutions will contribute to the formation of worldview and national consciousness of the individual patriot, will instill in students respect and love for their native language, history, culture, traditions, spiritual values and realize their responsibility to students and youth for the future.

Keywords: ethnoculture; ethnocultural competence; ethnoeducation; educational activities; spirituality; Sunday schools; Ukrainian culture; traditions; new Ukrainian school.

Стаття надійшла до редколегії 10 листопада 2021 року